

HALQALI PARAZITLARNING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI, TARQALISHI VA INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI

Kenjayev Jonibek G'ulomovich

Buxoro Zarmed Universiteti o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17259783>

Annotatsiya. Ushbu maqolada halqali parazitlarning (helminrlar) umumiy biologik xususiyatlari, rivojlanish bosqichlari, ekologik muhitga moslashuvchanligi va inson salomatligiga ta'siri yoritilgan. Ilmiy adabiyotlar va amaliy tadqiqotlar tahliliga asoslanib, parazitlarning keng tarqalish sabablari, ular chaqiradigan kasalliklarning klinik belgilariga alohida e'tibor qaratildi. Shuningdek, samarali profilaktika choralarini amalga oshirish va antihelminrik vositalardan foydalanishning dolzarbligi muhokama qilindi. Maqolada xalqaro tajribaga asoslangan ma'lumotlar bilan bir qatorda, O'zbekiston hududida uchraydigan parazitlar misol tariqasida tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: halqali parazitlar, helminrlar, askaridoz, sanitariya, gigiyena, parazitologiya, profilaktika.

Kirish

Parazitologiya fanida halqali parazitlar (helminrlar) inson va hayvon organizmlarida yashab, ularning oziq moddalaridan foydalanadigan va ko'plab kasalliklarni keltirib chiqaradigan organizmlar sifatida keng o'rganiladi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha 1,5 milliarddan ortiq odam ichak parazitlari bilan zararlangan. O'zbekiston va Markaziy Osiyo hududlarida ham bu muammo dolzarb bo'lib, ko'proq gigiyenik qoidalarga rioya qilmaslik, toza ichimlik suvi yetishmasligi va ekologik sharoitlarning murakkabligi bilan bog'liq. Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Adabiy tahlil – xalqaro va mahalliy ilmiy maqolalar, monografiyalar, JSST hisobotlari o'rganildi.
2. Solishtirma tahlil – halqali parazitlarning morfologik va biologik xususiyatlari, ularning rivojlanish sikllari taqqoslab o'rganildi.
3. Parazitologik kuzatishlar – laboratoriya sharoitida inson va hayvonlardan olingan namunalar asosida ayrim parazitlarning tuxumlari va lichinkalari o'rganildi.
4. Statistik tahlil – O'zbekiston sog'liqni saqlash tizimida mavjud bo'lgan helminthozlar bo'yicha ma'lumotlar tahlil qilindi. O'tkazilgan tahlillar va mavjud ilmiy ma'lumotlar quyidagi natijalarni ko'rsatdi:
 - Keng tarqalgan turlar: *Ascaris lumbricoides* (askarida), *Enterobius vermicularis* (ichak gijjasi), *Taenia saginata* (sigir zanjiri), *Trichuris trichiura* (qamchi qurti) eng ko'p uchraydigan halqali parazitlar hisoblanadi.
 - Biologik xususiyatlari: Bu parazitlar murakkab hayot sikliga ega bo'lib, tuxum → lichinka → imago (voyaga yetgan shakl) bosqichlaridan o'tadi. Ayrımlari faqat bitta xo'jayinda yashasa, boshqalari oraliq xo'jayin orqali rivojlanadi.
 - Keltirib chiqaradigan kasalliklar: Askaridoz – ichak faoliyatining buzilishi, me'da-ichak yallig'lanishi, allergik reaksiyalar. Tenioz – ovqat hazm qilish buzilishlari, anemiya. Enterobioz – qichishish, uyqu buzilishi, nerv tizimining qo'zg'alishi. Trichurioz – ich ketishi, gematologik buzilishlar.
 - Ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir: Parazitlarning keng tarqalishi aholining ish qobiliyatini pasaytiradi, bolalarda rivojlanish jarayonini sekinlashtiradi va immunitetni susaytiradi.

Helmintozlar dunyo miqyosida global sog'liqni saqlash muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. JSST ma'lumotlariga ko'ra, ayrim Afrika va Janubiy Osiyo mamlakatlarida bolalarning 70 foizi ichak parazitlari bilan zararlangan. O'zbekiston sharoitida esa askaridoz va enterobioz eng keng tarqalgan kasalliklar sirasiga kiradi.

Halqali parazitlarning biologik moslashuvchanligi ularning yuqori tarqalishiga asosiy sababdir. Masalan, askarida tuxumlari tuproqda bir yilgacha yashay oladi, ichak gijjalari esa bola organizmida tez ko'payadi.

Profilaktika masalalari eng muhim yo'nalishlardan biridir. Jumladan:

- ichimlik suvini tozalash va dezinfeksiya qilish;
- sabzavot va mevalarni ishlov berib iste'mol qilish;
- qo'llarni gigiyenik qoidalarga rioya qilgan holda yuvish;
- aholiga sanitar-ma'rifiy bilimlarni targ'ib qilish.

Shuningdek, zamonaviy farmakologiyada albendazol, mebendazol kabi samarali antihelmintik vositalar mavjud bo'lib, ular muntazam ravishda profilaktik maqsadda qo'llanishi kerak.

Xulosa

Halqali parazitlar inson salomatligi uchun katta xavf tug'diruvchi omillardan biridir.

Ularning keng tarqalishi gigiyenik sharoitlarning pastligi va ekologik omillar bilan chambarchas bog'liq. Tadqiqot natijalariga ko'ra, askaridoz, enterobioz va tenioz eng keng tarqalgan parazitlar kasalliklari bo'lib, ular inson organizmida ko'plab buzilishlarni yuzaga keltiradi.

Parazitlarga qarshi kurashning samarali yo'llari – muntazam profilaktika tadbirlarini amalga oshirish, antihelmintik dorilarni qo'llash va aholining sanitariya madaniyatini oshirishdir. Bu esa sog'lom jamiyatni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мирзоева, Н. III. Паразитология и инвазионные болезни человека. – Ташкент: Фан, 2019.
2. Бекмуродов, А. Паразитология основ. – Ташкент: О'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2021.
3. WHO. Helminth control in public health. Geneva: World Health Organization, 2022.
4. Roberts, L. S., & Janovy, J. Foundations of Parasitology. – New York: McGraw-Hill, 2018.
5. Crompton, D. W. T. Human Helminth Infections: Epidemiology and Control. Cambridge University Press, 2020.